

Марија Леонтиќ

НАВЛЕГУВАЊЕ НА ТУРСКИТЕ СУФИКСИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. Вовед

Во текот на петвековниот јазичен контакт на македонскиот со турскиот јазик навлегувањето на турските суфикси се одвивало паралелно со навлегувањето на турските лексички заемки кои според својата структура можеле да бидат прости, изведени или сложени. Во македонскиот јазик најмногу се присвоени изведени лексички заемки, потоа прости, а најмалку сложени лексички заемки. Народот во секојдневната комуникација заедно со изведените лексички заемки присвојувал и суфикси што имаат зборообразувачка функција, а коишто не ни знаел дека се суфикси. Но паралелно со зборообразувачките суфикси, преку лексичките заемки во поограничен обем се навлезени и формообразувачки суфикси.

За да можеме подобро да ги сфатиме турските суфикси коишто навлегле и станале продуктивни во македонскиот јазик, неопходно е да се запознаеме со специфичностите на турскиот јазик, природата на турските суфикси, нивните варијанти и видовите изведени турски лексички заемки коишто влијаеле на осамостојувањето на турските суфикси од изведените турски лексички заемки и нивно додавање на македонските лексеми по пат на аналогичност и спојувањето на турските суфикси со други суфикси во полиморфемни суфикси во македонскиот јазик.

Турскиот јазик е аглутинативен јазик и има голем број суфикси со коишто се градат нови зборови. Според застапеноста, суфиксите во турскиот јазик можат да бидат продуктивни, ограничено продуктивни и непродуктивни. Според фреквенцијата на позајмените турски суфикси во македонскиот јазик, тие се пројавуваат како фреквентни (пр. -ци, -ли), ограничено фреквентни (пр. -цик) и нефреквентни (пр. -аш), а според моќта на осамостојување во македонскиот јазик, можат да бидат суфикси коишто се осамостоиле (пр. -ци, -ли), суфикси коишто ограничено се осамостоиле (пр. -лик, -ди) и суфикси коишто воопшто не се осамостоиле (пр. -даш).

2. Природата на турските суфикси и нивните варијанти

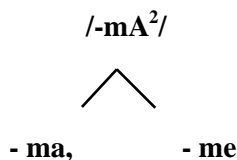
Турскиот јазик како аглутинативен јазик наложува сите суфикси да се додаваат на крајот на зборот според вокална хармонија¹ (голема и мала вокална хармонија, палатална и лабијална вокална хармонија), консонантска хармонија и вокално-консонантска хармонија. На овој принцип се образуваат сите нови изведени зборови во турскиот јазик. Во турскиот јазик во принцип нема суфикси кои се додаваат на почетокот или на средината на зборот.

Во турскиот јазик природата на суфиксите се должи на природата на вокалите и консонантите. Според природата на вокалите и консонантите во турскиот јазик, суфиксите се карактеризираат со симетричност и во принцип се јавуваат со **две, четири или осум варијанти (аломорфи)**.

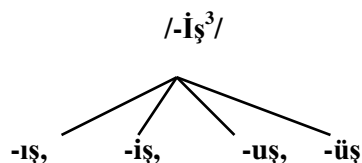
¹ Според вокалната хармонија, доколку во последниот слог од зборот се наоѓаат меките вокали /e/, /i/, /ö/, /ü/, тогаш се додаваат суфиксните варијанти кои во себе ги содржат меките вокали, ако пак ги содржат тврдите вокали /a/, /l/, /o/, /u/ се применуваат суфиксните аломорфи со тврди вокали.

Суфиксите со две варијанти (*iki varyantli ekler, çift varyantli ekler*) се суфикси што ги содржат широките вокали /a/, /e/, не почнуваат со консонант што има свој звучен или беззвучен парник и се додаваат според вокална хармонија. Пр.

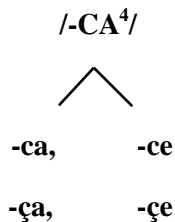
Овој суфикс се содржи, на пример, во зборовите *dondurma*: сладолед, *dikme*: шиџе и сл.

Суфиксите со четири варијанти (*dört varyantli ekler*) се суфикси што ги содржат тесните вокали /ı/, /i/, /u/, /ü/, не почнуваат со консонант што има свој звучен или беззвучен парник и се додаваат според вокална хармонија. Пр.

Овој суфикс може да се сретне, на пример, во зборовите *bakış*: поглед, *giriş*: влез, *doğuş*: раѓање, *gülüş*: насмевка и сл.

Со четири варијанти се јавуваат и суфиксите што ги содржат широките вокали /a/, /e/ ако почнуваат со звучен консонант кој има свој беззвучен парник. Кај ваквите примери бројот на варијантите се дуплира, односно суфиксите се јавуваат со четири варијанти кои се додаваат според вокална и консонантска хармонија. Пр.

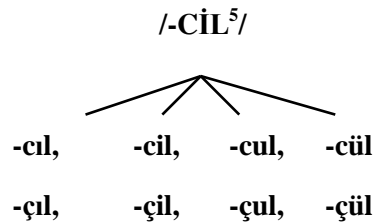
Овој суфикс е составен дел од зборовите *Almanca*: германски, *Çince*: кинески, *Arapça*: арапски, *Türkçe*: турски и сл.

Суфиксите со осум варијанти (*sekiz varyantli ekler*) се суфикси што ги содржат вокалите /ı/, /i/, /u/, /ü/, почнуваат со консонант што има свој звучен или беззвучен парник и се додаваат според вокална и консонантска хармонија. Пр.

² /-mA/ означува дека малата буква нема варијанти, а дека големата буква има свои варијанти, односно овој суфикс ги има варијантите -ma, -me.

³ /-İş/ означува дека малата буква нема варијанти, а дека големата буква има свои варијанти, односно овој суфикс ги има варијантите -ış, -iş, -uş, -üş.

⁴ /-KE/ означува дека големите букви имаат свои варијанти, односно овој суфикс ги има варијантите -ka, -ke, -ga, -ge.

Овој суфикс е применет во зборовите adamcıl: питом, bencıl: себичен, sucul: хидрофилен (за растенија, животни), bütüncül: самовластен, barışçıl: мирољубив, etçıl: месојад, otçul: тревопасен, çürükçül: сапрофит и сл.

Турските суфикси при навлегување во македонскиот јазик во рамките на лексичките заемки или при нивното осамостојување се применувале со одреден број варијанти и доживувале фонетска адаптација. Некогаш турските суфикси навлегувале со помалку варијанти, а понекогаш покрај позајмените варијанти, при адаптацијата се создавале и нови варијанти кои не постојат во турскиот јазик.

3. Видовите изведени турски лексички заемки кои влијаеле на осамостојувањето на турските суфикси од изведените турски лексички заемки

Во турскиот јазик суфиксите се делат на две големи групи:

- суфикси што имаат зборообразувачка функција (*uyum ekleri*)
- суфикси што имаат формообразувачка функција (*çekim ekleri, işletme ekleri*)

Суфиксите што имаат зборообразувачка функција служат за градење на нови лексеми со проширувањето на коренот во основа и ѝ даваат ново значење на новоизградената лексема. Но исто така и една основа може да се користи за проширување со суфикси што имаат зборообразувачка функција за да се добие нова лексема со ново значење. Затоа и коренот и основата, коишто служат како база за градење на нови зборови со помош на суфикси кои имаат зборообразувачка функција, се нарекуваат основен збор кој го мотивира новоизведениот збор. Во суфиксите што имаат зборообразувачка моќ спаѓаат *суфиксите за градење на именка од именка, деноминативни суфикси за номинализација (isimden isim uyarma ekleri, addan ad uyarma ekleri), суфикси за образување именка од глагол, девербални суфикси за номинализација (fiilden isim uyarma ekleri, eylemden ad uyarma ekleri), суфикси за формирање глагол од именка, деноминативни суфикси за вербализација (isimden fiil uyarma ekleri, addan eylem uyarma ekleri) и суфикси за изведување глагол од глагол, девербални суфикси за вербализација (fiilden fiil uyarma ekleri, eylemden eylem uyarma ekleri)*. Зборообразувачките суфикси се суфикси што имаат функција во рамките на една лексема, односно во рамките на нејзиниот корен и основа.

Суфиксите што имаат формообразувачка функција служат да им дадат граматички категории и функционалност на коренот или основата без да го променат значењето на лексемата. Во овој вид суфикси спаѓаат *суфиксите за број, суфиксите за множина (тур. çokluk eki, sayı eki), суфиксите за надеж (тур. durum ekleri, hâl ekleri), суфиксите за присвојност (тур. iyelik ekleri), суфикс за релативност, релативен суфикс (тур. aitlik eki) и прашален суфикс, прашална*

⁵ /-CİL/ означува дека големите букви имаат свои варијанти, односно овој суфикс ги има варијантите -cıl, -cıl, -cıl, -cül, -cül, -çıl, -çıl, -çıl, -çül, -çül.

партикула „mİ” (тур. soru eki, soru edatı „mİ”) кај именките; *суфиксите за време, темпорални суфикси* (тур. zaman ekleri, bildirme kip ekleri), *суфиксите за начин, модални суфикси* (тур. şekil ekleri, dilek kip ekleri, tasarlama kip ekleri), *суфиксите за лице* (тур. kişi ekleri, şahıs ekleri), *прашален суфикс, прашална партикула „mİ”* (тур. soru eki, soru edatı „mİ”) кај глаголите; *суфиксите за глаголски придавки, суфиксите за партицип* (тур. partisip ekleri, sıfat fiil ekleri, ortaç ekleri) и *суфиксите за глаголски прилог, суфиксите за герунд* (тур. gerundium ekleri, zarf fiil ekleri, ulaç ekleri). Функцијата на формообразувачките суфикси ги надминува рамките на една лексема за да воспостави контакт со други корени и основи.

Во македонскиот јазик турските суфикси не се навлезени самостојно, туку заедно со турските лексички заемки. Со текот на времето лексичките заемки со одредени суфикси бројно се зголемувале, станувале омилен, продуктивни и правеле пат за нивно осамостојување.

Во македонскиот јазик се навлезени турски именки со суфикси што имаат зборообразувачка и формообразувачка функција. Најмногу се навлезени именки со суфикси што имаат зборообразувачка функција, а формообразувачки суфикси кај именките има многу малку и обично се прифатени без да се знае што означуваат.

3.1. Видови турски лексички заемки со зборообразувачки суфикси

Во македонскиот јазик преку интензивниот контакт со турскиот јазик се навлезени бројни прости, изведени и сложени турцизми. Простите и сложените турцизми се користеле со соодветна фонетска адаптација. На почетокот и изведените турцизми се применувале со одредена фонетска адаптација, но откако си го утврдиле своето место во македонскиот јазик некои турски зборообразувачки суфикси почнале помалку или повеќе успешно да се одделуваат и осамостојуваат од лексичките заемки.

Во македонскиот јазик навлезените 23 вида турски *зборообразувачки суфикси* (*уарп екleri*) во рамките на лексичките заемки, главно можат да бидат *суфикси за образување именки, суфикси за номинализација* (*isim уарпа екleri, ad уарпа екleri*) и *суфикси за образување глаголи, суфикси за вербализација* (*fiil уарпа екleri, eylem уарпа екleri*)⁶.

Суфиксите за образување именки (*суфиксите за номинализација*) градат именски видови зборови како што се именките и придавките. Доколку се додаваат на корени или основи од именско потекло, се нарекуваат *суфикси за изведување именка од именка, деноминативни суфикси за номинализација* (*isimden isim уарпа екleri, addan ad уарпа екleri*), а ако се додаваат на корени или основи од глаголско потекло, се именуваат *суфикси за изведување именка од глагол, deverbalни суфикси за номинализација* (*fiilden isim уарпа екleri, eylemden ad уарпа екleri*).

Суфиксите за образување глаголи (*суфиксите за вербализација*) градат глаголски видови зборови. Доколку се додаваат на корени или основи од именско потекло, се нарекуваат *суфикси за изведување глагол од именка, деноминативни суфикси за вербализација* (*isimden fiil уарпа екleri, addan eylem уарпа екleri*), а ако се додаваат на корени или основи од глаголско потекло, се именуваат *суфикси за изведување глагол од глагол, deverbalни суфикси за вербализација* (*fiilden fiil уарпа екleri, eylemden eylem уарпа екleri*).

Во македонскиот јазик во рамките на лексичките заемки главно се навлезени суфикси за образување именки, додека бројот на суфиксите за образување глаголи е многу мал.

---

⁶ Суфиксите се прикажани по азбучен ред за полесна прегледност.

3.1.1. Во македонскиот јазик се навлезени следниве 9 суфикси за градење именки од именки (деноминативни суфикси за номинализација) во рамките на лексичките заемки:

-дар, -тар /-Dar/ (-dar, -tar)⁷: суфикс кој навлегол од персискиот јазик во турскиот јазик, а со посредство на турскиот во македонскиот јазик. Во периодот на османско-турскиот јазик овој суфикс бил многу продуктивен за изведување именки од именки и на придавки од именки, но во современиот турски јазик денес при градење именки најчесто се заменува со турскиот суфикс -џи /-џи /-Cİ/ (-ci, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü), а при градење придавки – со турскиот суфикс -ли /-İİ/ (-li, -li, -lu, -lü)⁸. Овој суфикс во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и се сретнува во ограничен број примери. Пр. *абердар*, *абердарка* < тур. им. прид. haberdar; *азнатар* < тур. им. hazinedar; *баши-бајрактар* < тур. им. bayraktar; *тевтердар* < тур. им. defterdar; *санџактар* < тур. им. sancaktar и сл. Во современиот турски јазик лексемите haberdar, sancaktar успешно се заменуваат со haberci, sancaklı, но лексемата hazinedar нема своја замена, додека лексемата defterdar (1. директор на финансии во одреден вилает 2. министер за финансии во Османлиската Империја) има различно значење од лексемата defterci (лице кое произведува и продава тетратки).

Во македонскиот јазик, иако општо земено овој суфикс не успеал да се осамостои, во народната литература се сретнува исклучокот *чапкундар* < тур. прид. çarķın: развратник + анал. суф. -dar.

-даш, -деш /-DAŞ/ (-daş, -deş, -taş, -teş): суфиксот во турскиот јазик служи за образување именки од именки што изразуваат поврзаност, припадност или заедништво. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува само кај неколку именки и не успеал да се осамостои. Пр. *адаш* < тур. им. adaş; *аркадаш* < тур. им. arkadaş; *бојдаши* < тур. им. boyaş; *јолдаш* < тур. им. yoldaş; *кардеш*, *кардаш* < тур. им. kardeş и сл.

-ла /-la/ (-la): нефреквентен суфикс што и во турскиот јазик се јавува во неколку примери. Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки. Пр. *кашла* < тур. им. kışla и сл.

-ли, -лија, -лиа, -лја /-İİ/ (-li, -li, -lu, -lü): фреквентен суфикс во турскиот јазик што гради именски видови зборови, поконкретно придавки од именки што изразуваат поседување, имање на нешто или поседување одредена карактеристика, а доколку се додава на именка што изразува народ, означува припадност кон тој народ, а ако се додава на топоними, изразува припадност или потекло од одредено место, град или држава. Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки, се сретнува во голем број примери и успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *бајракли* < тур. прид. bayraklı; *бојлија* < тур. прид. boylu; *банкалија*, *ветерлија*, *врнежлија*, *зимурлија*, *свездалија*, *имотлија*, *универзитетлија*, *факултетлија* и сл.

-лик, -лџк, -лук, -лак, -лок /-İİK/ (-lik, -lik, -luk, -lük): фреквентен суфикс во турскиот јазик што образува именки и придавки од именки што изразуваат предмет или место со одредена намена, а изведува разновидни именки што означуваат назив на одредена професија, заедница и сл. Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки, се сретнува во голем број примери и успеал да се осамостои. Пр. *еснафлак* < тур. им. esnaflık; *мезелак* < тур. им. прид.

⁷ На кирилица се прикажани формите на суфиксите кои се навлезени и развиени во македонскиот јазик, во средишниот дел во коси загради е техничкото прикажување на суфиксите и нивните аломорфи во турската лингвистика, а во полукружни загради, ракописно, се дадени сите аломорфи на суфиксот во турскиот јазик за полесно разбирање, поголема прегледност, но и можност за споредба на постојните аломорфи во турскиот јазик со тие што навлегле и се развиле во македонскиот јазик.

⁸ Суфиксот -dar /-Dar/ кај именките успешно се заменува со суфиксот -џи/-џи /-Cİ/ (пр. *emektar* со *emekçi*: работник, трудбеник; *kindar* со *kinçi*: одмаздољубив), а кај придавките одлично се заменува со суфиксот -ли /-İİ/ (пр. *kıymetdar* со *kıymetli*: драгоцен; *namdar* со *namlı*: знаменит, славен).

mezelik, асистентлак, безобразлук, беснотилак, гнасотилак, домаќинлак, кукавичлак, лошотилак и сл.

-ман /-mAn/ (-man, -men): нефреквентен суфикс во турскиот јазик што гради придавки што изразуваат преувеличување или релација. Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки, се сретнува во мал број примери и не успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *шишман* < тур. прид. *şışman*; *караман* < тур. прид. *karaman* и сл.

-саз, -суз, -сиз, -сӓз, -сас, -сус, -сос, -цус /-sӓz/ (-sız, -siz, -suz, -süz): фреквентен суфикс во турскиот јазик што се користи за образување придавки од именки што покажуваат отсуство на тоа што се изразува со именката. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува во мал број примери и не успеал да се осамостои. Пр. *аурсаз* < тур. прид. *haurısız*; *еденсус* < тур. прид. *edepsız*; *кефсиз* < тур. прид. *ke(yi)fsız*; *сојсуз* < тур. прид. *soysuz*; *тербиесаз* < тур. прид. *terbiyesiz*; *угурсуз* < тур. прид. *uğursuz* и сл.

-ци, -чи, -ција, -чија, -циа, -џа, -чиа, -чја, -жија, -жиа, -шија /-Cİ/ (-ci, -ci, -ci, -ci, -ci, -ci, -çii): фреквентен суфикс во турскиот јазик, се употребува за образување именки од именки што изразуваат називи на професии и сл. Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки, се сретнува во најголем број примери и успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *авџи* < тур. им. *avcı*; *бозација* < тур. им. *bozacı*; автомобилџија, водоводџија, компјутерџија, скапџија, сладолетџија, ефтинџија и сл.

Кај мал број примери се забележува дека турскиот суфикс **/-(y)İci/** **(-(y)ici, -(y)ici, -(y)ucu, -(y)ücü)** при адаптацијата во македонскиот јазик е претставен со суфиксот **-ци/-чи /-Cİ/** најверојатно поради сличниот завршок на овие два суфикса. Пр. *буџурџија* < тур. им. *buycucu* и сл.

-џик /-Cik/ (-cik, -cik, -cuk, -cük): фреквентен суфикс во турскиот јазик, служи за творење именки и придавки од именки што изразуваат милост, нежност, хипокористика и сл. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и се сретнува во помал број примери. Пр. *амамџик* < тур. им. *hamamcı*; *амбарџик* < тур. им. *ambarcı*; *арпаџик* < тур. им. *arpacı*; *капиџик* < тур. им. *karıscık*; *џанџик* < тур. им. *cancı* и сл.

Овој суфикс во македонскиот јазик успеал да се осамостои само во неколку примери: *куќарџик* < им. *куќар* + анал. суф. **-џик**; *роџиџик* < им. *рог* + анал. суф. **-џик**; *џанџик* < тур. им. *уап*: *страна*, *бок* + анал. суф. **-џик** и сл.

3.1.2. Во македонскиот јазик се навлезени следниве 13 суфикси за градење именки од глаголи (девербални суфикси за номинализација) во рамките на лексичките заемки:

-ак, -ек /-Ak/ (-ak, -ek): фреквентен суфикс во турскиот јазик што служи за изведување именки од глаголи што изразуваат место каде што се одвива некое дејство, назив на одредени предмети, лица кои имаат одредени навика и сл. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и се сретнува само кај неколку именки. Овој суфикс не успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *бинек* < тур. им. *binek*; *бичак* < тур. им. *bıçak*; *качак* < тур. им. *kaçak*; *конак* < тур. им. *konak*; *чолак* < тур. прид. *çolak* и сл.

-амак /-AmAk/ (-amak, -emek): нефреквентен суфикс во турскиот јазик што служи за образување именки од глаголи што изразуваат место, простор, околина и сл. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и се сретнува само кај неколку именки. Овој суфикс не успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *басамак* < тур. им. *basamak* и сл.

-аџак /-AcAk/ (-acak, -ecek): фреквентен суфикс за идно време во турскиот јазик, но воедно служи и за образување глаголска придавка (партицип). Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки и не успеал да се осамостои. Пр. *басаџак* < тур. гл. прид. basacak и сл.

-ги, -ки /-Gİ/ (-gi, -gi, -gu, -gü, -ki, -ki, -ku, -kü): фреквентен суфикс во турскиот јазик што образува именки кои означуваат предмети и поими поврзани со глаголското дејство. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и не успеал да се осамостои. Пр. *ички* < тур. им. içki и сл.

-гун, -кан /-GĪn/ (-gin, -gin, -gun, -gün, -kin, -kin, -kun, -kün): суфикс кој образува именки и придавки што во македонскиот јазик е навлезен само со лексички заемки и не успеал да се осамостои. Пр. *сургун* < тур. им. sürgün; *туткун* < тур. прид. tutkun; *уџун* < тур. прид. uğun; *чапкан* < тур. прид. çarpın; *шашкан* < тур. прид. şaşkın и сл.

-иш /-İş/ (-iş, -iş, -uş, -üş): фреквентен суфикс во турскиот јазик и изведува глаголска именка (инфинитив) од глагол, односно имиња на глаголски дејства. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува кај помал број примери и не успеал да се осамостои. Пр. *алашвериш* < тур. им. alış veriş; *биниш* < тур. им. biniş; *дикиш* < тур. им. dikiş; *куртулуш* < тур. им. kurtuluş и сл.

-к /-k/ (-(i)k, -(i)k, -(u)k, -(ü)k): фреквентен суфикс во турскиот јазик што образува придавки од глаголи што изразуваат одредени карактеристики. Во македонскиот јазик е навлезен само со неколку турски лексички заемки и не успеал да се осамостои. Пр. *ачик* < тур. прид. açık; *најчурук* < тур. прид. çügük; *тумбалак* < тур. прид. tombalak и сл.

-ма /-mA/ (-ma, -me): фреквентен суфикс во турскиот јазик што изведува глаголска именка (инфинитив) од глагол односно имиња на глаголски дејства. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува во одреден број примери и не успеал да се осамостои. Во македонскиот јазик се сретнува кај следниве глаголски именки: *бајалма* < тур. гл. им. bayılma; *корлеме* < тур. гл. им. körle(n)me; *шашарма* < тур. гл. им. şaşırtma и сл. Овој суфикс образува и трајни именки како што се: *дондурма* < тур. им. dondurma; *сарма* < тур. им. sarma; *ујдурма* < тур. им. uydurma; *шекерлеме* < тур. им. şekerleme и сл.

-мак /-mAk/ (-mak, -mek): фреквентен суфикс во турскиот јазик што изведува глаголска именка (инфинитив) од глагол, односно имиња на глаголски дејства. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува во помал број примери и не успеал да се осамостои. Пр. *ајдамак* < тур. гл. им. (h)audamak и сл. Освен инфинитив, овој суфикс гради и именки што изразуваат разновидни предмети. Пр. *јашмак* < тур. им. uşmak; *чакмак* < тур. им. çakmak и сл.

-маз /-mAz/ (-maz, -mez): фреквентен суфикс во турскиот јазик што гради глаголска придавка (партицип) од глагол. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува во помал број примери и не успеал да се осамостои. Пр. *билмез* < тур. прид. bilmez и сл.

-меце /-mAca/ (-maca, -mese): нефреквентен сложен суфикс (/mA/+/CA/) за образување именки во турскиот јазик. Навлезен е со лексички заемки и не успеал да се осамостои во македонскиот јазик. Пр. *чекмеце* < тур. им. çekmese и сл.

-це /-CA/ (-ca, -ce): релативно фреквентен суфикс во турскиот јазик што образува именки од глаголи. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки и не успеал да се осамостои. Пр. *егленце* < тур. им. eğlence и сл.

-чик /-Çik/ (-çik, -cik, -cuk, -cük, -çik, -çik, -çuk, çük): фреквентен суфикс во турскиот јазик при образување на именки од именки, а во ограничен број и на именки од глаголи. Навлезен е со лексички заемки во македонскиот јазик и не успеал да се осамостои. Пр. *каварчик* < тур. им. kırıcık и сл.

3.1.3. Во македонскиот јазик се навлезени следниве суфикси за градење глаголи од именки (деноминативни суфикси за вербализација) во рамките на лексичките заемки:

-а /А/ (-а, -е): фреквентен суфикс во турскиот јазик што гради глаголи од именки што изразуваат дејство што е поврзано со значењето на именката. Во македонскиот јазик е навлезен само со турски лексички заемки, се сретнува во многу мал број примери и не успеал да се осамостои. Пр. *јаша* < тур. гл. уаşa- и сл.

3.2. Видови турски лексички заемки со формообразувачки суфикси

Во македонскиот јазик преку турцизмите се навлезени многу малку формообразувачки суфикси во споредба со зборообразувачките суфикси. Тоа е нормално бидејќи формообразувачките суфикси ги надминуваат границите на една лексема и се однесуваат на исказот. Токму поради тоа многу потешко се примаат, но најлесно се забораваат. Бидејќи навлегувале во период кога не постоел нормиран македонски јазик, обично се примале во калапи без да се знае што означуваат.

Во македонскиот јазик навлезените 3 вида турски *формообразувачки суфикси (çekim ekleri)* во рамките на лексичките заемки, главно можат да бидат *суфикси за деклинација (isim çekim ekleri, ad çekim ekleri)* и *суфикси за конјугација (fiil çekim ekleri, eylem çekim ekleri)*.

3.2.1. *Суфиксите за деклинација* се суфикси што без да образуваат ново значење ги менуваат формите на именките и формираат привремени граматички врски со другите зборови или зборовни групи од реченицата. Во македонскиот јазик се навлезени следниве турски *суфикси за деклинација* во рамките на лексичките заемки:

-лар, -лер, -ла̋р /-lAr/ (-lar, -ler): суфикс што во турскиот јазик се употребува за изразување множина (плурал). Во македонскиот јазик овој суфикс е навлезен со турски лексички заемки без да се знае дека тоа е множински суфикс (пр. *ба̋балар* < тур. им. мн. babalar; *ефендилер* < тур. им. мн. efendiler; *јолдашлар* < тур. им. мн. yoldaşlar; *кардашлар* < тур. им. мн. kardeşler и сл.), бидејќи народот честопати веднаш зад турскиот плурален суфикс -лар/-лер /-lAr/, го додавал македонскиот плурален суфикс -и (пр. *агалари* < тур. им. мн. ağalar; *беглери* < тур. им. beyler; *оцалари* < тур. им. мн. hocalar и сл.). Се сретнува во помал број примери и не успеал да се осамостои во македонскиот јазик.

-(с)и /-İ/ (-(s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)ü): турски суфикс за присвојност (посесивност) за 3 лице еднина што во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки во рамки на именски синтагми составени од неопределена генитивна врска, и се сретнува во помал број примери. Консонантот -s пред овој суфикс има улога на споен консонант што се применува кога именката завршува на вокал. Пр. *акчибаши* < тур. им. aşçı başı; *арамбаши* < тур. им. harami başı; *авиоли* < тур. им. avcı oğlu; *анкаписи* < тур. им. han kapısı; *чиџликсајбија* < тур. им. çiflik sahibi и др. Присвојниот суфикс за трето лице еднина не успеал да се осамостои во македонскиот јазик.

Освен присвојниот суфикс за 3 лице еднина, во народното творештво се среќаваат и примери со присвојниот суфикс за 1 лице еднина **-ум, -ам, -ом /-m/ (-(i)m, -(i)m, -(u)m, -(ü)m)**. Вокалите -ı, -i, -u, -ü пред овој суфикс имаат функција на помошен вокал што се користат кога

именката завршува со консонант. Пр. *олум* < тур. им. *oğlum*. Овој суфикс успеал да се осамостои само во неколку примери во народната поезија како што се *девојком*, *хубавам*⁹ и сл.

3.2.2. *Суфиксите за конјугација* се суфикси што без да образуваат ново значење ги менуваат формите на глаголите и формираат привремени граматички врски со другите зборови или зборовни групи од реченицата. Суфиксите за конјугација ги опфаќаат *суфиксите на глаголска парадигма* (kip ekleri), *суфиксите за лице* (kişi ekleri, şahıs ekleri) и *прашалната партикула* „mî” („mî” soru edatı, soru eki).

Суфиксите на глаголската парадигма можат да бидат *суфикси за време*, *темпорални суфикси* (zaman ekleri, bildirme kip ekleri) и *суфикси за начин*, *модални суфикси* (şekil ekleri, dilek kip ekleri, tasarlama kip ekleri). Во македонскиот јазик се навлезени следниве турски *суфикси за време* во рамките на лексичките заемки:

-ди, -ти /-Dİ/ (-dt, -di, -du, -dii, -ti, -ti, -tu, tü): фреквентен суфикс што во турскиот јазик се користи за изразување на минато определено свршено време (belirli geçmiş zaman). Во македонскиот јазик е навлезен со турски лексички заемки, се сретнува во голем број примери, а успеал да се осамостои во мал број примери. Пр. *боздиса* < тур. гл. *bozdu*; *сардиса* < тур. гл. *sardı* и сл.

4. Заклучок

Турските суфикси навлезени во македонскиот јазик во период на отсуство на нормиран македонски јазик дале свој прилог во развојот на македонскиот јазик, но исто така зазеле свое место и по стандардизацијата на македонскиот јазик.

Инфилтрацијата на турските суфикси во македонскиот јазик бил еден долг и сложен процес кој иако се одвивал во период на отсуство на нормиран македонски јазик, од една страна покажува карактеристики што се заеднички за сите турски суфикси, а од друга страна секој суфикс во овој поглед има свои специфичности.

Сите турски суфикси навлезени и осамостоеени во македонскиот јазик ги имаат следниве заеднички карактеристики: 1. во македонскиот јазик се навлезени турски суфикси кои во периодот на инфилтрацијата имале свое утврдено место во турскиот јазик и се карактеризирале со голема фреквентност; 2. во македонскиот јазик се навлезени турски суфикси кои биле омилен од страна на македонскиот народ, но воедно внесувале економичност, нијанса или дистинкција во значењето; 3. во македонскиот јазик се навлезени турски суфикси кои овозможувале разновидност во народниот говор и стилска обоеност во усното народно творештво кое било најразвиено во периодот на нивното навлегување; 4. во македонскиот јазик турските суфикси не се навлезени самостојно, туку во рамките на турските лексички заемки; 5. во македонскиот јазик успеале да се одделат и осамостојат само оние турски суфикси со своите специфичности и значења кои многу долго и фреквентно се употребувале во рамките на турските лексички заемки кај поголем број македонски говори.

---

⁹ Настева Јашар, О. 1987. Турски елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија. Скопје: МАНУ, 53-55.

ЛИТЕРАТУРА

1. Димитровски, Т. Корубин, Б. Стаматоски, Т. 1986. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска книга
2. Настева Јашар, О. 1987. *Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија*. Скопје: МАНУ
3. Настева Јашар, О. 2001. *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
4. Леонтиќ, М. 2009. *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија*. (необјавена докторска дисертација). Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Филолошки факултет „Блаже Конески“
5. Ergin, M. 1985. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Леонтиќ, Марија. (2011). Навлегување на турските суфикси во македонскиот јазик. Литературен збор - Скопје. 1-6 (LVIII). 77-89.

Лектура: проф. д-р Симон Саздов

ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

ISSN 0024-4791

1 - 6

СКОПЈЕ

2011

Марија Леоншиќ

НАВЛЕГУВАЊЕ НА ТУРСКИТЕ СУФИКСИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. Вовед

Во текот на петвековниот јазичен контакт на македонскиот со турскиот јазик навлегувањето на турските суфикси се одвивало паралелно со навлегувањето на турските лексички заемки кои според својата структура можеле да бидат прости, изведени или сложени. Во македонскиот јазик најмногу се присвоени изведени лексички заемки, потоа прости, а најмалку сложени лексички заемки. Народот во секојдневната комуникација заедно со изведените лексички заемки присвојувал и суфикси што имаат зборообразувачка функција, а коишто не ни знаел дека се суфикси. Но паралелно со зборообразувачките суфикси, преку лексичките заемки во поограничен обем се навлезени и формообразувачки суфикси.

За да можеме подобро да ги сфатиме турските суфикси коишто навлегле и станале продуктивни во македонскиот јазик, неопходно е да се запознаеме со специфичностите на турскиот јазик, природата на турските суфикси, нивните варијанти и видовите изведени турски лексички заемки коишто влијаеле врз осамостојувањето на турските суфикси од изведените турски лексички заемки и нивното додавање на македонските лексеми по пат на аналогија, како и спојувањето на турските суфикси со други суфикси во полиморфемни суфикси во македонскиот јазик.

Турскиот јазик е аглутинативен јазик и има голем број суфикси со коишто се градат нови зборови. Според застапеноста, суфиксите во турскиот јазик можат да бидат продуктивни, ограничено продуктивни и непродуктивни. Според фреквенцијата на позајмените турски суфикси во македонскиот јазик, тие се пројавуваат како фреквентни (пр. -ци, -ли), ограничено фреквентни (пр. -цик) и нефреквентни (пр. -аш), а според моќта на осамостојување во македонскиот јазик, можат да бидат суфикси коишто се осамостоиле (пр. -ци, -ли), суфикси коишто ограничено се осамостоиле (пр. -лик, -ди) и суфикси коишто воопшто не се осамостоиле (пр. -даш).